

УДК 36:338.439

*М.М. Одінцов,
к. е. н., доцент, декан, факультет електронних технологій,
Черкаський державний технологічний університет*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СПОЖИВАННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Розкрито сутність диференціації споживання продовольства. Обґрунтовано необхідність державної програми підтримки низькозабезпечених верств населення для забезпечення нормального рівня харчування.

The nature of differentiation of consumption has been explored. For providing a normal level of food consumption it has been justified the necessity state support for the low class population.

Ключові слова: *Ринок, продовольство, споживання, доходи, витрати.*

Key words: *market, food, consumption, income, costs, budget.*

Якість життя визнається міжнародним співтовариством одним з головних показників, що характеризують рівень розвитку країни. Пошук нових шляхів економічного розвитку приводить до усвідомлення того, що тільки якість життя може найбільшою мірою виражати мету світового співтовариства, тому що людство перебуває на порозі переходу в нову цивілізацію – цивілізацію якості. Одним з головних причин появи й широкого розповсюдження терміна “якість життя” у суспільствах з високим рівнем споживання стала зміна механізму всього соціального розвитку. На місце суто економічних критеріїв розвитку прийшли категорії якості життя, а розвиток людського потенціалу стало метою й фактором економічного зростання.

Сучасний розвиток економіки України і відповідно продовольчого ринку знаходиться під впливом невідповідності між темпами зростання цін на продукти харчування і реальними доходами населення, зростання чисельності безробітних, відсутності ефективних стимулів щодо впровадження інновацій, відсутності чітких методик планування та стратегічного прогнозування. Низькі реальні доходи спричиняють недоступність продовольства для значних верств населення в необхідному для нормальної життєдіяльності обсягу.

Дослідженню різних сторін функціонування і розвитку продовольчого ринку присвячені праці вітчизняних і зарубіжних економістів, а саме: Л.І. Абалкіна, В.Г. Андрійчука, В.Р. Боева, В.І. Бойка, М.Я. Дем'яненка, М.Й. Маліка, В.Я. Меселя-Веселяка, П.Т. Саблука та ряд інших. В той же час у зв'язку із все частішим зверненням багатьох авторів до проблеми якості життя, як головного завдання соціальної ринкової економіки, постає нагальна потреба вивчення причин виникнення диференціації споживання продуктів харчування населенням і механізмів його регулювання.

Диференціація споживання продуктів харчування є однією із різновидів соціально-економічної диференціації населення. Вона найбільш яскраво свідчить про існування проблем в соціальній сфері, є фактором підвищення соціальної напруги в суспільстві, сигналізує про зниження продовольчої безпеки країни. Вона має і чітко виражений економічний аспект, пов'язаний із зниженням економічної доступності продовольства для значної частини населення, і, як наслідок, із скороченням обсягів платоспроможного попиту, що знижує зацікавленість товаровиробників в розширенні їхньої діяльності.

Погіршення важливих характеристик харчування населення України, зростання продовольчої бідності, стали одним із негативних наслідків реформування агропродовольчої сфери. В цих умовах стає необхідним аналіз причин наявної ситуації у сфері споживання продовольства, оцінки адекватності існуючої системи управління споживанням продовольства вимогам і потребам всіх верств населення.

Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року (1) та Концепцією наукового забезпечення установами УААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011-2015 роках (2) визначено збільшення споживання основних продуктів харчування на душу населення. Особлива увага в цих документах звертається на підвищення рівня споживання продуктів тваринництва. В даний час Україна суттєво відстає від розвинутих країн по споживанню на душу населення м'яса і м'ясопродуктів, молока і молочних продуктів: в США ці показники відповідно складають 115 і 310 кг на рік, у Франції

відповідно – 93 і 428 кг, в Німеччині – 86 і 366 кг. В Україні річне споживання на середнього жителя м'ясних продуктів ледве досягає 50 кг і молочних продуктів 210-220 кг. Якщо врахувати, що це середня характеристика споживання, то очевидно, що в низькозабезпечених прошарках населення ситуація значно гірша (3).

Нарощування товарної пропозиції тваринницької продукції можливе лише на основі підтримки вітчизняних товаровиробників. Вкрай важливо також погодження зростання товарної пропозиції з величиною платоспроможного попиту всіх верств населення для реального підвищення життєвого рівня шляхом оптимізації одного із важливих його параметрів – споживання продовольства та забезпечення економічної доступності до тих продуктів харчування, які необхідні для нормальної життєдіяльності людського організму.

Аналіз споживання продуктів харчування українців за останні роки свідчить про розвиток різноспрямованих тенденцій в цій сфері. Зокрема позитивним явищем слід відмітити зменшення середньодушового споживання хлібних продуктів і картоплі, так званих “товарів Джіффена” (4), відповідно на 8 і 6 %, та збільшення на м'ясних продуктів на 12 % і яєць на 8 %. Разом з тим відмічається негативна тенденція щорічного скорочення середньодушового споживання молочних продуктів, в той час коли ці продукти є джерелом білкової складової харчування, перш за все, малозабезпечених верств населення.

На стабілізацію продовольчого ринку позитивно діє економічна політика дотримання пропорцій між темпами зростання доходів населення та індексами споживчих цін. Якщо в 2006 році середньорічні наявні доходи населення зростали із 6864 до 7771 грн., тобто на 113,2 %, а індекси споживчих цін знизилися із 110,8 до 102,8 %, то річне споживання м'яса і м'ясних продуктів на душу населення збільшилося з 39 до 42 кг, молока і молочних продуктів – з 225 до 235 кг, яєць – з 238 до 251 шт. Споживання хліба і хлібних продуктів за цей період зменшилося із 124 до 119 кг. Протягом 2005 – 2006 років частка населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, скоротилася із 56 до 52 %.

Ситуація круто змінилася в 2007 році, коли середньорічний доход на одну особу населення протягом року підвищився до 13972 грн, тобто відбулося його зростання на 40,7 % проти попереднього року. За цей рік індекси споживчих цін на продукти харчування зросли із 102,8 до 124,7 %. Зауважимо, що це спричинило приріст індексів цін на хліб та хлібпродукти на 22 %, на м'ясо і м'ясопродукти – 16 %; молоко, сир і яйця – 37 %. Якщо додати до цього підвищення тарифів на всі комунальні послуги, то все це разом вплинуло на дальше розшарування населення по якості життя.

Про наявність певних проблем на продовольчому ринку і якості життя українців свідчить незадовільна “ощадна квота”, у зв'язку з чим значні верстви населення не мають можливості заощаджувати кошти на особливі потреби (під час хвороби, на ліки і ін.). Мало того, останніми роками відмічається надзвичайно негативна ситуація в житті людей, що проявляється в нетиповому для економіки кризового періоду значного перевищення витрат значної частини населення над доходами (табл. 1), яке й порушує його спокійне функціонування. З точки зору макроекономічної науки це явище називають “чистими від'ємними заощадженнями” або “життям в борг” (5).

Таблиця 1. Динаміка співвідношення річних витрат з доходами населення України в 2006-2008 рр.

	Наявний доход на 1 особу, грн.			Витрати 1 особу, грн.			Перевищення витрат над доходами, %		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
АР Крим	6567	8526	12161	8720	11804	15949	32,7	38,4	31,1
Вінницька	6980	8830	12154	7107	9736	13749	1,8	10,3	13,1
Волинська	6388	1888	10920	7502	9891	13660	17,4	25,4	12,4
Дніпропетровська	8632	11155	15827	9489	12467	17444	9,9	11,8	10,2
Донецька	8856	11350	16344	8437	11685	16434	-0,5	2,9	0,5
Житомирська	6754	8633	11985	6885	9318	12874	1,9	7,9	7,4
Закарпатська	5758	7152	9868	7092	8987	12112	23,2	25,6	22,7
Запорізька	8694	10958	15377	9302	12052	16474	7,0	10,0	7,1
Івано-Франківська	6463	8253	11483	6308	8796	12425	2,4	6,6	8,2
Київська	7954	9881	14218	8119	11466	16161	2,1	16,0	13,7
Кіровоградська	6672	8331	11752	7140	9494	12935	7,0	13,9	10,1
Луганська	7343	9350	13566	6597	9010	12625	-10	-0,4	-7,0
Львівська	7395	9335	12996	8003	10550	14229	1,8	13,0	9,5
Миколаївська	7318	9179	12726	7829	10756	14951	7,0	17,1	17,5
Одеська	7006	8694	11996	9924	13501	18265	41,6	55,3	53,4
Полтавська	8064	10191	10415	7929	10725	14573	0,2	5,2	39,9
Рівненська	6541	8160	12070	6950	8989	12564	6,2	10,2	4,1
Сумська	7459	9529	12138	6890	9004	12386	0,8	-0,6	2,0
Тернопільська	6283	7995	11481	5964	7941	11197	0,5	-0,1	-2,5
Харківська	7820	9965	13945	10059	13358	18657	28,6	34,0	33,8
Херсонська	6492	8215	13455	7277	9900	13461	12,1	20,5	0,1
Хмельницька	6943	8879	11218	7536	9778	13417	8,5	10,1	19,6
Черкаська	6796	8563	14210	7502	10382	14067	10,4	21,2	0,1
Чернівецька	6078	7780	11909	7050	9330	12611	16,0	19,9	5,9
Чернігівська	7201	9092	12902	7017	9191	12908	0,3	1,1	0
Україна	7771	9930	13972	9145	12384	17010	17,7	24,7	21,7

Як видно з даних таблиці, витрати населення лише Донецької, Луганської, Сумської, Тернопільської та Чернігівської областей покривають свої загальні витрати доходами. В ряді областей перевищення витрат над доходами досягає понад 20 %, що суттєво впливає на рівень їхнього харчового раціону.

Важливою складовою здорового харчування є його хімічний склад. В раціоні переважної частини населення тривалий період спостерігається відставання від рекомендованих медициною норм споживання білків, зокрема білків тваринного походження. Особливо це стосується першої і другої квінтільних груп населення за рівнем середньодушових загальних доходів, в яких м'ясних і молочних продуктів споживається в 1,5 – 2 рази менше четвертої і п'ятої груп. Споживання тваринного білку в добовому раціоні цих груп населення досягає лише 30 – 35 грам при рекомендованій нормі в 50 грам

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Аналіз сфери споживання продуктів харчування дозволяє прийти до висновку, що сформована система управління не сприяє подоланню негативних тенденцій поширення продовольчої бідності і відтворення нераціонального харчового раціону населення. Удосконалення соціально-економічного механізму регулювання диференціації споживання продовольства повинно бути провідною частиною програми виходу країни з кризи.

Система соціального захисту в Україні знаходиться на стадії становлення, і тут важливо використовувати позитивний досвід, нагромаджений в країнах з різними моделями соціального захисту. Зокрема, доцільно акцентувати увагу не тільки на надання грошової допомоги бідним верствам населення, але і на проведення конкретної допомоги по організації нормального рівня харчування (система продовольчих талонів у США).

Перспективним слід вважати формування державної політики в галузі раціонального харчування, що включає пропаганду здорового харчування з допомогою засобів масової інформації, розповсюдження культури розумного споживання як важливого елементу здорового життя нації. Важливою і визрілою проблемою є зміна державної політики у сфері доходів і оподаткування з метою створення умов для проведення реформи системи охорони здоров'я і житлово-комунального господарства. Очевидна також необхідність переходу до регулювання соціальної сфери від прожиткового мінімуму, що являє собою бюджет виживання в кризових умовах, до мінімального споживчого бюджету, що забезпечує нормальну життєдіяльність людини, збереження його здоров'я і задоволення важливих соціально-культурних потреб.

Література:

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року // Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158. – 71 с.
2. Концепція наукового забезпечення установами УААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011-2015 роках // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 3 – 14.
3. В.Я. Месель-Веселяк. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 7 – 14.
4. Ефект доходу та ефект заміщення / Роберт С. Піндайк, Данієл Л. Рубінфелд. Мікроекономіка. Перекл.з англ. А. Олійник, Р. Сільський. «ОСНОВИ». – С. 103 – 106.
5. Функція споживання / Пол А. Семюелсон, Вільям Д. Нордгауз. Макроекономіка / Пер. з англ. – К.: "Основи", 1995. – С. 161 – 165.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"